УДК 004.738.52

Я.М. Жарков, канд. істор. наук, доц.,
А.О. Васильєв

НАУКОВІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТІ РОЗВІДКИ З ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ

У статті розкривається аналіз сучасних наукових поглядів на добування інформації з відкритих джерел
Ключові слова: інформація, джерела інформації, воєнна розвідка, розвідка з відкритих джерел.

В статье раскрывается анализ современных научных взглядов на добывание информации из открытых источников
Ключевые слова: информация, источники информации, военная разведка, разведка из открытых источников.

In the article analysis of modern opinions is studied on the receiving information from open recourses.
The key words: information, the source of information, intelligence, investigation from open resources.

Вступ

В умовах нестабільної воєнно-політичної обстановки, нових економічних та воєнних центрів сили, асиметричних загроз, інтенсивного розвитку інформаційних технологій та різкого збільшення інформаційного потоку, робота з відкритими джерелами інформації стає неодмінною складовою процесу збору інформації як цивільними відомствами і організаціями різних форм власності, так і розвідувальними (спеціальними) службами провідних країн світу. Реалії нашого часу такі, що для забезпечення національної безпеки держави вже недостатньо за допомогою супутника порахувати кількість танків противника.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Відкриті джерела інформації вивчають у всіх країнах, які приділяють увагу своїй розвідці. Але організована ця робота в різних країнах по-різному.

Наприклад, в Австралії головним експертом щодо відкритих джерел визначено Управління національних оцінок, яке офіційно є однією із розвідувальних держструктур.

У Великобританії існує інформаційна служба “BBC Monitoring”, зусилля якої зосереджені лише на зборі доступної інформації силами працюючих тут цивільних журналістів. Аналізом зібраної “BBC Monitoring” інформації займаються співробітники британських спецслужб. “BBC Monitoring” охоплює відкриті джерела інформації з більше 150 країн світу на 70 іноземних мовах. Це забезпечує розгалужена мережа представництв самої кампанії BBC в різних країнах світу.

В Ізраїлі в структурі воєнної розвідки “Аман” створений спеціальний підрозділ “Хатсав”, який займається виключно відкритими джерелами інформації. Завданнями “Хатсав” є збір інформації через електронну пресу, включаючи Інтернет та інші джерела, виключно для військових цілей. Також по відкритих джерелах інформації в Ізраїлі працює Центр досліджень і політичного планування МЗС, який займається збором та аналізом інформації, що отримана від дипломатичних представництв Ізраїлю за кордоном та з відкритих джерел (газети, телебачення, Інтернет тощо). На основі зібраної та проаналізованої інформації Центр складає огляди і довгострокові аналітичні документи щодо окремих країн та проблем.

На даний час залишається відкритим питання організації єдиної європейської системи розвідки. Однією з основних причин цього є постійне намагання національних розвідок забезпечити безпеку власних комунікаційних мереж і джерел отримання інформації. На думку деяких європейських фахівців, можливим шляхом вирішення цієї проблеми може стати організація розвідки на основі аналізу відкритих джерел інформації. У зв’язку з цим Європейське оборонне агентство ще в 2007 році організувало спеціальні курси підготовки для спеціалістів такого виду розвідки. На даний момент вже організовано два пілотних проекти таких курсів. До того ж не тільки для представників військових відомств, але й для співробітників міністерств закордонних справ, юстиції, а також організацій, що займаються боротьбою з тероризмом. Перші курси вже пройшли 86 чоловік з 21 країни і 10 організацій Європейського союзу. При цьому існуючі базові були доповнені додатковими курсами за регіонами: Близький Схід, Африка, Центральна Азія, а також за функціональними завданнями: тероризм, розповсюдження зброї масового ураження, гуманітарні місії. Власне самі курси – складова частина більш масштабної роботи агентства щодо формування ефективної системи забезпечення підготовки та прийняття рішень і щодо навчання збору і аналізу інформації з відкритих джерел.

Основна частина

Інформація з відкритих джерел, зокрема, іноземних засобів масової інформації (газет, журналів, радіо та телебачення), протягом тривалого часу збирається, аналізується та використовується розвідувальними структурами в якості доповнення до розвідувальної інформації, що добувається по інших каналах. При цьому, як зазначають експерти, без використання агентури чи космічних інформаційних комплексів може бути отриманий значний обсяг інформації.

Вираз Н.Ротшильда *“Хто володіє інформацією – той володіє світом”* став беззаперечною істиною в наш час, і напевно є однією з перших рушійних сил у пошуку необхідної інформації. Необхідність володіти інформацією, сьогодні зумовлюється рядом критичних вимог, основними серед яких є:

настання ери інформаційних технологій, в основі якої лежать знання;

прискорена глобалізація економічних відносин;

ріст конкуренції на глобальному та національному рівнях;

активна політика підприємств по протидії конкурентам;

формування інформаційного суспільства, у якому більшість працюючих заняті переробкою та реалізацією інформації;

значне збільшення значущості інтелектуальної власності у розвитку людства;

виникнення та активне використання нових організаційних форм, аналітичних методів добування інформації з

відкритих джерел.

Значимість розвідки з відкритих джерел постійно зростає. Сполучені штати Америки є першою країною, яка почала активно використовувати джерела відкритої інформації в розвідувальних цілях. На сьогодні, в США існує нормативно-правова база, яка всебічно регламентує цей напрям розвідувальної діяльності.

З метою оптимізації та удосконалення роботи з джерелами відкритої інформації в розвідувальних цілях у 2004 році Президент США Дж. Буш підписав закон "Про реформування розвідки та протидії терористичним загрозам", згідно з яким розвідка з відкритих джерел стала повноцінним і рівноправним видом діяльності розвідувального співтовариства, а в структурі Директора національної розвідки США створений **Центр аналізу інформації з відкритих джерел** (Open Source Center) [1].

Під час церемонії прийняття присяги Р.Хелмсом у якості директора Центрального розвідувального управління (ЦРУ) країни (30 червня 1966 року) кколишній президент США Л.Джонсон заявив: *"…Найвищі результати в розвідці досягаються не шляхом обробки переказаної "по секрету" таємної інформації, а щогодинним терпеливим вивченням друкованих джерел"* [2]. На думку колишнього директора ЦРУ США Р.Хілленкеттера: *"80 % розвідувальної інформації добувається із таких звичайних джерел, як іноземні журнали, наукові і технічні огляди, фотографії, дані комерційного аналізу, газети, радіопередачі, а також із загальних зведень, отриманих від осіб, що мають уявлення про стан справ за кордоном"* [3].

Заслуговує на увагу вислів іншого екс-директора ЦРУ США А.Даллеса, визнаного в американському розвідувальному співтоваристві спеціаліста з реформування розвідки та підвищення її ефективності роботи, який в своїй книзі "Доктрина. Россию надо поставить на место!" зазначив: *"Відкрита інформація – зерно для розвідувального млину. Інформації надходить достатньо, але необхідно мати багато досвідчених працівників, щоб її проаналізувати та знайти крупицю золота"* [4, с. 52]. Так наприклад, проведений Федеральним Бюро Розслідувань (ФБР) аналіз дешифрованих радіограм радянського розвідника Р.Абеля (Вільяма Генріховича Фішера) показав, що основну для своїх політичних і економічних повідомлень він черпав з публікацій видань "Нью-Йорк Таймс" і "Сайентифик Американ" доповнюючи окремі сумнівні моменти агентурною інформацією. З іншого боку більш поміркованої думки дотримується колишній радник прем'єр-міністра Франції з контррозвідки К.Мельник стверджуючи, що під час оцінки долі інформації з відкритих джерел в загальному об'ємі добутої розвідувальної інформації аналітики враховують лише кількість, а не якість [5, с. 443]. *"Іноді один процент цінної інформації ("золота крупиця") може переважити 99 % пустого "піску""*, – вважає К.Мельник.

Саме на загальнодоступності процесу збору та подальшого використання інформації з відкритих джерел наполягав легендарний аналітик ЦРУ Ш. Кент, якого в США вважають засновником "аналітичної розвідки". У роботі "Стратегічна розвідка для американської зовнішньої політики" він стверджував, що у мирний час до 80 % інформації, що необхідні вищому державному керівництву для прийняття рішення, може бути отримана з відкритих джерел [6]. З метою підтвердження або спростування своїх тверджень він у 1947 році запропонував п'ятьом професорам Єльського університету підготувати звіт про стан збройних сил США, чисельність їхніх бойових частин і з'єднань, потужність військово-морського флоту та військово-повітряних сил, дозволивши при цьому користуватися лише відкритими джерелами інформації. Робота тривала не більше трьох місяців. Звіт вчених відповідав дійсному стану справ саме на 80 %. За іронією долі ЦРУ негайно засекретило результати проведеної роботи, яка отримала назву "Єльського звіту" [7, с. 13].

Пізніше колишній керівник розвідувального управління Міністерства оборони США генерал-лейтенант С. Уілсон дав ще вищу оцінку такому виду розвідки, зазначивши, що в її ході до 90 % розвідувальних даних беруться з відкритих та відносно відкритих (конфіденційних) джерел і тільки 10 % – за рахунок роботи інших видів розвідки.

Не менш цікавим є приклад, коли кореспонденти американського видання "Chicago Tribune" за допомогою платного он-лайн сервісу отримали персонографічну інформацію на близько 2600 співробітників ЦРУ, 50 внутрішніх телефонних номерів, а також визначили точне місцезнаходження понад двох десятків легендованих об'єктів ЦРУ у всьому світу.

Але безперечно, ключову роль у становленні цього напрямку розвідувальної діяльності зіграла "інформаційна революція", яка відкрила колосальні можливості мережі Інтернет і багатократно збільшила доступність різних інформаційних ресурсів. Разом з тим особливих досягнень у системному збиранні і опрацюванні відкритої інформації у період кінця 90-х років минулого століття не було, про що свідчать матеріали діяльності трьох комісій американського конгресу.

Так, комісія Аспін-Браун (Aspin-Brown), яка аналізувала в 1996 році діяльність розвідувального співтовариства після закінчення "холодної війни", дійшла висновку, що використання інформації з відкритих джерел, особливо з мережі Інтернет, відбувається дуже повільними темпами. При цьому зазначалося, що об'єми такого роду інформації виросли в рази, але розвідувальне співтовариство все одно не приділяє їй достатньої уваги. Крім того була акцентована увага на необхідності скорішого розгортання спеціалізованої комп'ютерної мережі, яка б дозволила об'єднати роботу всіх аналітичних структур та налагодити оперативний обмін зазначеною інформацією [8].

В 2002 році так звана комісія 9/11 (9/11 Commission), за результатами свої роботи, також відмітила низький рівень використання подібної інформації та запропонувала створити спеціальний центр в рамках ЦРУ. Пізніше і комісія Грехем-Тейлент (Graham-Talent) зайняла аналогічну позицію, вказавши на відсутність яких-небудь змін в цьому напрямку.

З метою з'ясування значення терміну "розвідка з відкритих джерел" розглянемо його сучасні трактування іноземними та вітчизняними науковцями. Основоположником терміну "розвідка з відкритих джерел" (**Open Source INTelligence – OSINT**) є розвідувальне співтовариство США, яке почало його активно використовувати з моменту створення **Інформаційної служби закордонного віщання** (Foreign Broadcast Information Service – FBIS, лютий 1941 року). Відповідно до Інструкції з організації роботи з відкритими джерелами інформації в розвідувальних цілях FMI 2-22.9 "Open Source Intelligence" [9] OSINT є одним з видів воєнної розвідки, яка призначена для пошуку, збору та аналізу інформації з загальнодоступних джерел. При цьому слід зазначити, що термін "розвідка з відкритих джерел" ще ототожнюється з прийнятим в зарубіжній літературі термінами "конкурентна розвідка" (competitive intelligence) та еквівалентним йому терміном "бізнес-розвідка" (business intelligence) [10]. Всесвітнє розповсюдження цей напрям отримав в 60-ті роки, коли американці та європейці занепокоїлись з приводу масового прони-

кнення японських компаній на їх ринки. Вважається, що конкурентна розвідка (бізнес-розвідка) – це система заходів щодо постійного пошуку, виявлення, збору з різних джерел (відкритих, корпоративних або з обмеженим доступом), накопичення інформації стосовно змін умов комерційної діяльності, її аналізу з метою своєчасної підготовки звітів про її реальний стан справ та визначення тенденцій розвитку ситуації [11].

Аналіз праць вітчизняних науковців свідчить про те, що термін "розвідка з відкритих джерел" у прямій інтерпретації не використовується. Водночас в законі України "Про інформацію" [12] наводиться визначення терміну "інформація" та надається класифікація доступу до інформації. Так, "інформація" – це будь які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. За порядком доступу інформація поділяється на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом, причому, будь-яка інформація вважається відкритою, крім тієї, що віднесена законом до інформації з обмеженим доступом.

Цим же законом дається визначення терміну "масова інформація", під якою розуміється інформація, що поширюється з метою її доведення до необмеженого кола осіб.

Інформація будь-якого виду має свою самостійну цінність, специфічні закономірності функціонування та розвитку, вона здатна до випереджального впливу на державну політику, часто визначає вибір варіанта політичного розвитку, поведінки різноманітних соціальних груп та окремих громадян. Крім того, інформація служить найважливішим видом забезпечення законодавчої діяльності, адже саме вона лежить в основі ухвалення рішення щодо регулювання тих або інших суспільних відносин.

Інформація в органах державної влади класифікується за різними ознаками. Так, інформація в системі публічної політики та управління поділяється на офіційну та неофіційну, загальнодержавну та регіональну, горизонтальну або вертикальну, змістовну й цільову, загальнодоступну та з обмеженим доступом тощо. У цілому ж інформація державних органів та органів місцевого самоврядування - це передусім офіційна документована інформація, яка створюються в процесі діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування.

З поняттям "інформація" тісно пов'язані такі поняття, як "інформаційний процес" та "інформаційний шум".

Інформаційний процес – це сукупність носіїв інформації, самої інформації та аудиторії, яка отримує цю інформацію.

У свою чергу, інформаційний шум – це повідомлення, які непотрібні користувачу інформації, незалежно від того, відомі вони йому чи ні. Інформаційні шуми часто створюють інформаційні бар'єри – різноманітні перешкоди, які заважають поширенню інформації та її ефективному використанню.

Разом з тим, у тлумачному словнику українських термінів [13] наводиться таке визначення терміну "інформація з відкритих джерел" – це інформація, яка призначена для громадськості; інформація із зовнішніх джерел, наприклад, таких як наукова література; офіційна інформація; інформація, що видається громадськими організаціями, комерційними компаніями і засобами масової інформації.

У сфері міжнародної інформації використовуються терміни "джерела інформації" та його різновид "відкриті джерела інформації". Так, під терміном джерела інформації розуміються *"встановлені законом бази і банки даних із широким типом представництва, які використовуються у дипломатичній практиці, діяльності міжнародних організацій, у регулюванні міжнародних конфліктів, у передачі особистої інформації"*. При цьому джерела інформації поділяють на *відкриті* та *закриті* [14].

До відкритих джерел інформації відносять: міжособистісні джерела та опосередковані джерела.

Міжособистісні джерела – це джерела інформації, до яких належать міжособистісні контакти на різних рівнях представництва, тобто міжособисті контакти представників зовнішньої політики, відомств, керівництв відповідних відомств за усіма напрямками співробітництва, а також дипломатичні контакти і контакти, представлені в державі в рамках міжнародних форумів (організацій). Спеціальні структури використовують для одержання конфіденційної інформації.

Опосередковані джерела – це джерела інформації, які виступають посередником між конкретним джерелом інформації та суб'єктами міжнародних відносин. До них відносять: засоби масової комунікації, електронні засоби комунікації, інформаційні центри, архіви, бібліотеки та інші джерела збереження інформації. Опосередковані джерела, в свою чергу, поділяються на *офіційні* та *неофіційні*.

Специфічна категорія технічних і людських ресурсів, джерела інформації і методи їх збору – все це відрізняє OSINT від інших видів розвідки.

До переваг OSINT, на відміну від інших видів розвідки, відносять доступність джерел інформації, обсяг джерел інформації, різносторонність, оперативність отримання, легкість подальшого використання і вартість отримання.

Доступність. Для використання джерел інформації OSINT не потрібно проводити спеціальних заходів або створювати складні технічні розвідувальні системи, потрібно тільки знати, де і що шукати.

Обсяг джерел інформації. OSINT обробляє величезний обсяг інформаційних ресурсів, який продовжує інтенсивно зростати.

Різносторонність. Враховуючи постійне збільшення доступних інформаційних ресурсів в світі, за допомогою OSINT можна задовольнити більшість інформаційних потреб споживачів розвідувальної інформації.

Оперативність. Високий ступінь відновлення інформаційних ресурсів. Відстеження змін обстановки, об'єктів розвідки в реальному масштабі часу.

Легкість у використанні. Будь-які таємниці прийнято оточувати бар'єрами грифів секретності, принципів ізоляції інформації і особливих режимів доступу. Все це надзвичайно ускладнює взаємодію та передачу інформації у зацікавлені структури. Що ж стосується OSINT, то її без проблем можна передавати будь-яким зацікавленим інстанціям.

Вартість. Доля витрат на розвідку з відкритих джерел в розвідувальному бюджеті США складає лише біля 1 %.

Висновки

Отже, як складова єдиної системи розвідувальної діяльності, впровадження та правильне використання розвідки на основі аналізу відкритих джерел інформації, може забезпечити споживачів достатньо повною розвідувальною інформацією, необхідною для прийняття ними обґрунтованих рішень. Про це свідчить досвід організації розвідки відкритих джерел інформації у провідних країнах світу.

Таким чином, OSINT є видом розвідки, який доповнює уже існуючі види розвідки, але від цього стає не менш важливим.

1. Кондратьев А. В. Разведка в сухопутных войсках США на основе анализа открытых источников информации / А. В. Кондратьев // Зарубежное военное обозрение – 2009 – №5 – С. 32-38. 2. Кондратьев А. В. Разведка с использованием открытых источников информации в США / А. В. Кондратьев // Зарубежное военное обозрение – 2010. – № 9. – С. 28-32. 3. Кузнецов С. В. Разведка по открытым источникам для малого бизнеса [Електронний ресурс] / С. В. Кузнецов // "Амулет". – Режим доступу до сайту: http://www.amulet-group.ru/page.htm?id=216. 4. Далес А. Доктрина. Россию надо поставить на место! (Проект "АнтиРоссия") / А. Далес // – М.: Эксмо, 2011. – 224 с. 5. Мельник К. Современная разведка и шпионаж. В воспоминаниях человека-легенды спецслужб / К.К.Мельник ; [пер. с фр. Т.П.Григорьевой]. – М.: РИПОЛ классик, 2009. – 512 с. 6. Ромачев Н. Р. Конкурентная разведка / Н. И. Ю. Нежданов. – М. : Ось-89, 2007. – 375 с. 7. Провал ЦРУ: данные об агентах в свободном доступе [Електронний ресурс] / C-NEWS. Издание о высоких технологиях – Режим доступу до сайту: http://www.cnews.ru/news/top/index.shtml?2006/03/14/197658. 8. Кондратьев А. В. На основе открытых источников. Информационный век меняет приоритеты американской разведки / А. В. Кондратьев // Военно-промышленный курьер, 2009. – № 36. – С. 10-13. 9. Open Source Intelligence. FMI 2-22.9. December 2006 [Електронний ресурс] // Federation of American Scientists. – Режим доступу до сайту: http://www.fas.org/irp/doddir/army/fmi2-22-9.pdf. 10. Доронин А. И. Бизнес-разведка / А. И .Доронин // – М.: "Ось-89", 2003. – 384 с. 11. Мисюк С. Компьютерная разведка: взгляд на сайт компании из недр Интернета [Електронний ресурс] / С. Мисюк // IT2B. Технологии разведки для бизнеса. – Режим доступу до сайту: http://it2b.ru/blog/arhiv/ 716.html. 12. Про інформацію : Закон України / Верховна Рада України – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 1992. – 20 с. – (Бібліотека офіційних видань). 13. Тлумачний словник українських термінів. Словники термінів: українсько-англо-російський, русско-украинско-английский, english-russian-ukrainian. НП 306.7.086-2004. – [Затверджений наказом голови Державного комітету ядерного регулювання України від 8 червня 2004 року] – К.: Державний комітет ядерного регулювання України, 2004. – 45 с. – (Нормативний документ Державного комітету ядерного регулювання України. Тлумачний словник). 14. Міжнародна інформація: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / [С. П. Кудрявцева, В. В. Колос] – К.: Видавничий Дім "Слово", 2005. – 400 с.

Надійшла до редколегії 26.11.12